

Nieuwsbrief

Vlinderwerkgroep Drenthe

22ste jaargang no.2 - najaar 2012

Uitnodiging Najaarsbijeenkomst

Maandagavond **19 november 2012**

in de **Koekoekshof** in Elp.

Het begint om 19.30 uur agenda:

1. Opening
2. Welke bijzondere vlinderwaarnemingen zijn er dit jaar gedaan, dialezing door Jelle de Vries
3. "Vlinders in Estland" door Siebert Hoeksma
4. "Ervaringen Nachtvlinderproject Hijckerveld 2012", presentatie door Minko van der Veen

Er tussendoor zal er een PAUZE zijn met aan het eind de verloting.

Hebt u zelf zaken die u kunt missen en leuk zijn voor de verloting neem ze dan mee!

5. Sluiting
Het streven is om het programma rond 21.30 uur officieel af te ronden, waarna nog gelegenheid is om uw eigen "plaatjes" te laten zien en na te praten.

Redactie

Leden:

- Pauline Arends
  - Roelof Blaauw
  - Hindrik Lanjouw
  - Jelle de Vries
  - Willeke Ketelaar
- Eindredactie:
- Ate Dijkstra

Kopij voor de voorjaarseditie graag voor 20 maart 2013 inleveren per:

e-mail:

kopij@vlinderwerkgroepdrenthe.nl
of Willeke Ketelaar, Kastanjelaan 5,
9422 JB Smilde
tel: 0592-413073

www.vlinderwerkgroepdrenthe.nl

de webstek voor alle vlinderliefhebbers in Drenthe,
stuur uw kopij met plaatjes aan:
kopij@vlinderwerkgroepdrenthe.nl

E-mailadres veranderd?!!!

Elke keer wanneer ik een E-mail verstuur naar alle mensen waarvan ik een adres in mijn adressenbestand heb staan krijg ik vele "onbestelbaar-retour" berichten terug. Dit heeft bijna steeds als oorzaak een wijziging van E-mailadres waarvan ik niet op de hoogte ben gesteld. Daarom het dringende verzoek om wijzigingen in je E-mailadres aan mij door te geven.

Minko van der Veen

okt. 2012 gehakkelde aurelia op de asters in onze tuin
foto: Willeke Ketelaar

In dit nummer

Van de bestuurstafel

Minko van der Veen 2

Nachtelijke avonturen

Pauline Arends 3

Was 2012 een belabberd dagvlinderjaar?

Ate Dijkstra 4

2012 slecht jaar voor de zilveren manen

Pauline Arends 6

Vlinderpassie

Willy Ronkes 7

Waarnemingen van Pijlstaartvlinders
(Sphingidae) in Drenthe in de periode
2001 -2011

Ate Dijkstra 8

Ervaringen met een rups groot avondrood

Jelle de Vries 12

Van de bestuurstafel

Minko van der Veen

Er is dit jaar geen vergadering van ons bestuur voorbij gegaan zonder dat we gesproken hebben over de nieuw te verschijnen verspreidingsatlas van dagvlinders in Drenthe. We hebben volop gebrainstormd over te kiezen indeling van de te bespreken soorten in de atlas. Onze duidelijke voorkeur op dit moment is een biotoopgerichte benadering van de dagvlindersoorten.

Eikenpage foto: Minko van der Veen

Op die manier denken we beter de relatie tussen de soorten onderling en hun relatie met de woonomgeving naar voren te laten komen. Een van de voorwaarden om een nieuwe atlas uit te kunnen brengen is dat (bijna) elk kilometerhok bezocht moet zijn. Juist op dit punt maken we ons best zorgen. Helaas zijn er nog veel plekken in onze provincie waar weinig naar vlinders gekeken wordt. Ook met de waarnemingen van de Vlinderstichting en Waarneming.nl erbij blijft dat het geval. Jullie zullen begrijpen dat we met enige spanning uitkijken naar de waarnemingen van dit jaar. Van onze kant hebben we geprobeerd jullie zo goed mogelijk op pad te sturen. De topografische kaartjes die we jullie stuurden met daarop duidelijk aangegeven de nog niet of slechte bezochte hokken wezen jullie hopelijk de weg. Het wachten is nu op het insturen van de waarnemingen. Wanneer die snel binnenkomen kunnen we misschien al op onze Najaarbijeenkomst in Elp, maandagavond 19 november, hier meer over vertellen.

Een ander onderwerp dat onze aandacht vroeg, was het natuurbeleid van onze regering, of moet ik zeggen, het ontbreken ervan. De natuur, met teruglopend(?) draagvlak in onze samenleving, bleek politiek een aantrekkelijk middel om een onevenredig groot aandeel van de nodige bezuinigingen op af te wentelen. Door de val van het kabinet en een gelegenheidscoalitie van partijen in de Tweede Kamer kon een (eerste) begroting voor 2013 worden opgesteld waarbinnen sprake was van enige beperking van de schade. Helaas heeft ook de Provincie Drenthe zich genoodzaakt gezien om op natuurprojecten te bezuinigen.

Zo hebben we in een brief aan GS onze teleurstelling kenbaar gemaakt over het stopzetten van de subsidie voor 2012 voor monitoring en kleinschalige beheermaatregelen ten behoeve van heide- en hoogveenvlinders.

Met de beslissing de activiteiten ten behoeve van heide- en veenvlinders niet meer financieel te ondersteunen dreigt een zorgvuldig opgebouwd netwerk met ondermeer vrijwilligers in ongerede te raken en loopt de provincie Drenthe de kans om op termijn niet aan zijn verplichtingen, het behoud van de levensgemeenschappen heide en hoogveen, te voldoen. Daarom vragen wij u om te bezien of er toch geen financiële middelen zijn te vinden om de activiteiten ten behoeve van heide – en veen vlinders te continueren.

Nu we het toch over bezuinigingen hebben, ook zelf moeten we op de kosten letten. Daarom doe ik vanaf deze plek nog eens een oproep om de Nieuwsbrief zoveel mogelijk in jullie digitale brievenbus te mogen bezorgen, zodat geen portokosten hoeven te worden gemaakt! Dus speciaal voor degenen onder ons die nu nog de brief thuis krijgen gestuurd en ondertussen al wel over een internetaansluiting en E-mail beschikken het verzoek om de Nieuwsbrief voortaan digitaal toe te mogen sturen. Een mailtje aan; secretaris@vlinderwerkgroepdrenthe.nl volstaat. Degenen die de Nieuwsbrief al wel digitaal ontvangen moeten zich realiseren dat we dit alleen maar kunnen blijven doen wanneer we op de hoogte gehouden worden van wijzigingen van het E-mailadres. Geef dat dus door!! Bovenstaande zaken (zowel opgeven voor de digitale Nieuwsbrief als ook E-mailadreswijzigingen) kunnen ook via onze website Vlinderwerkgroepdrenthe.nl Er is trouwens een andere goede reden om onze geheel nieuw opgezette website eens te gaan bezoeken. Je kunt er eerder verschenen Nieuwsbrieven nog eens bekijken, kaartjes met 'magere' dagvlinder kilometerhoken opvragen en nog veel meer. Graag wil ik namens het bestuur Roel Ketelaar bedanken voor zijn jarenlange inzet voor opzet en onderhoud van onze website, en Hannie Schoenmaker bedanken dat zij Roels taak heeft willen overnemen. Dat zij zich met overgave en enthousiasme op haar nieuwe taak heeft gestort, is te zien op onze geheel vernieuwde website Vlinderwerkgroepdrenthe.nl

Veelvraat foto: Minko van der Veen

Nachtelijke avonturen

Pauline Arends

Ik ben geen vroege vogelmens, maar een nachtmens. Het heeft even geduurd voor ik er aan toe wilde geven. Het gestress en geerger van het niet kunnen slapen is nu afgelopen. Het maakt het leven een stuk makkelijker als je er aan toegeeft. Veel extra uren om allerlei leuke dingen te gaan doen. Bijvoorbeeld, 's nachts het veld in gaan.

"Verkeerde bladzijde....." foto Pauline Arends

Je krijgt zo het een en ander mee van nachtelijke activiteiten en dieren in het bos. Niet alleen menselijk gedoe, maar ook vleermuizen, zoogdieren, bosuilen en nachtvlinders, allemaal nachtbrakers.

In 2006 is de Nederlandse veldgids voor nachtvlinders uitgekomen. Een prachtig boek waarin alle macrovlinders, voorkomend in Nederland en België, zijn opgenomen met beschrijving van o.a kenmerken, vliegtijd en gedrag, levenscyclus, waardplanten en habitat.

Mede dankzij het uitkomen van dit boek heeft het nachtvlinderen een enorme vlucht genomen. Vroeger toornde ik altijd een stapel boeken mee om nachtvlinders proberen op naam te brengen. Veel geblader in o.a 'the moths of the british isles.' Nu volstaat dit prachtige boek om vrij snel de meeste soorten te kunnen determineren.

Dilliane en Lammert foto: Pauline Arends

....zonder tekst foto: Pauline Arends

We besteden terecht veel aandacht aan dagvlinders in onze terreinen. We monitoren, beschermen ze, voeren beheersmaatregelen uit, letten op nectar en waardplanten. Maar we weten praktisch niets van onze nachtvlinders. Toch zijn ze nauw verwant, samen behoren ze tot de orde van de Lepidoptera in de klasse van de insecten in het dierenrijk. Het is natuurlijk ook wel lastig. Er komen meer dan 2000 soorten nachtvlinders voor in Nederland en ze tellen of bestuderen 's nachts is een haast onmogelijk opgave. Maar om alleen al te weten dat er vele soorten in verschillende biotopen voorkomen, is een belangrijk gegeven. En ze zijn allemaal even mooi, prachtige tekeningen en kleuren. En als je niet oppast wordt het een verslaving. De kick om ergens midden in het bos te zitten, in het donker, met één felle lamp is al geweldig. De spanning en opwindung vooraf: wat gaan we allemaal zien vanavond? Een bosuil die plotseling in het donker begint te roepen. Vleermuizen die bij de lamp 'onze' nachtvlinders wegplukken. Dan de plok als er een grote vlinder in de vangbak vliegt: een pijlstaart? En natuurlijk de gezelligheid: een hapje en een drankje erbij maakt het nachtvlinderen zeker de moeite waard. In augustus zat ik met mijn vaste nachtbrakers Dilliane Wehlink en Lammert de Boer bij het Grolloërveen. Een zeldzaamheid vloog in de vangbak: een bruine granietuil. Volgens het nachtvlinderboek vrijwel uitsluitend voorkomend op de Veluwe. Recent ook waargenomen in Zuidoost Friesland. Voor Drenthe is dit de vierde waarneming. En is het geen schoonheid?!!!!

Bruine granietuil Foto: Pauline Arends

Meestal vertrekken we rond 02.00 uur, tevreden en voldaan. Maar van opwindung wil de slaap in de korte nacht die overblijft niet komen.

Was 2012 een belabberd dagvlinderjaar ?

Ate Dijkstra

In 2007 is gestart met de werkzaamheden ten behoeve van de nieuwe dagvlinderatlas. Daarvoor dient het nodige veldwerk te worden verricht. Er zijn immers nog een groot aantal kilometerhokken met geen of te weinig waarnemingen.

In 2011 hield in de zomer het weer niet over. Na een zeer fraai voorjaar was de maand juli zeer nat koel. Ook augustus was een koele maand. Daarentegen was september weer zeer warm. Ook in oktober, november en december was het zacht. In december was er zelfs geen enkele vorst dag en staat op de vierde plaats van zachtste december sinds het begin van de waarnemingen (fig. 1).

zag ik pas op 24 april. In 2011 zag ik mijn eerste oranjetipje al op 4 april. Landelijk werd op 23 maart al het eerste oranjetipje gesignaleerd. Ik ben dan ook benieuwd naar de eerste waarnemingen voor Drenthe. Ook boomblauwtje en bont zandoogje vlogen bij mij duidelijk later dan in 2011. Natuurlijk was het de bedoeling om ook elders, en dan met name in de veenkoloniën, te gaan inventariseren. Juni is dan een geschikte maand omdat dan enkele zeer algemene soorten zoals bruin zandoogje en koevinkje massaal vliegen en je snel een groot aantal kilometerhokken kan afwerken. Die vlieger ging helaas niet op. Juni was voor het inventariseren van dagvlinders een waardeloze maand. Juni was koel, nat en somber (fig 2,3)

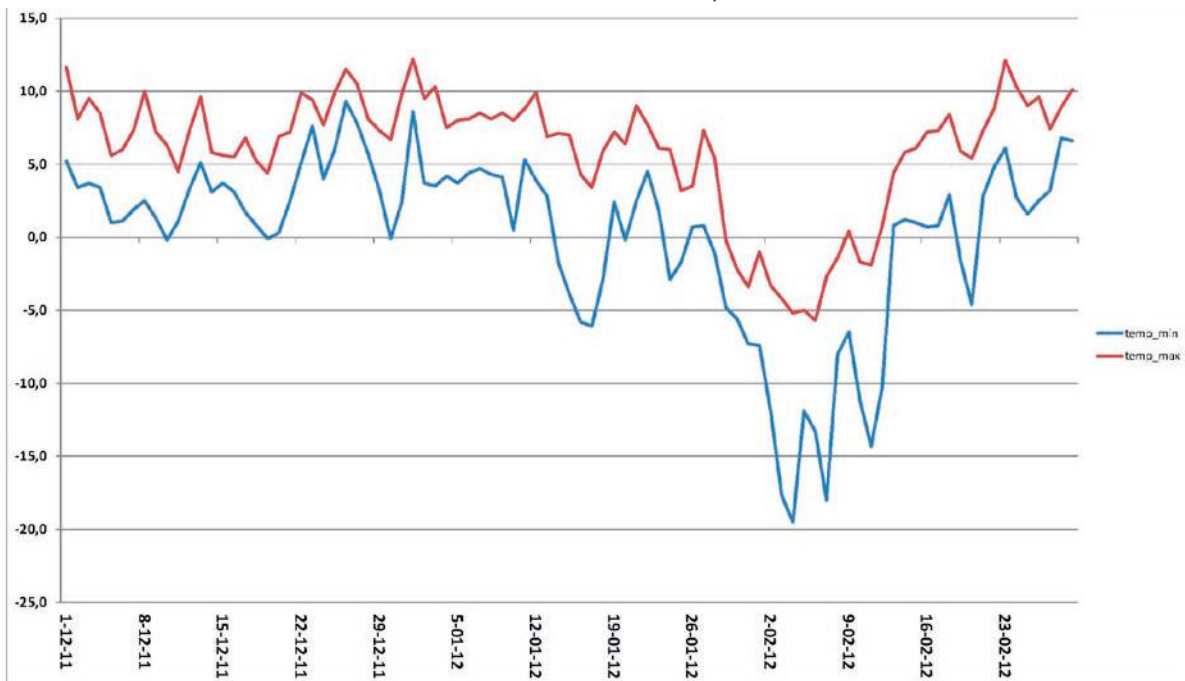

Fig. 1 Maximum en minimum temperatuur voor de periode december 2011 –februari 2012 voor het weerstation Eelde.

Ook januari was aan de zachte kant. Dat veranderde aan het eind van deze maand. Op 28 januari viel de kou in. In de eerste week van februari werd zelfs een temperatuur van -19° Celsius gemeten en valt de periode 1-10 Februari in de categorie tien koudste ooit. Op 12 februari was deze koudeperiode afgelopen.

Landelijk werden eind februari de eerste dagvlinders (kleine vos) gezien. Dat was vooral in het westen van het land. Mijn eerste citroenvlinder zag ik 10 maart en mijn eerste kleine vos op 15 maart. Daarna volgden dagpauwoog (21 maart) en gehakelde aurelia (22 maart). Tot nu toe was er niets aan de hand. Mijn eerste oranjetipje was echter aan de late kant en

Men moet 15 jaar in de tijd terug gaan om een junimaand te vinden die koeler was. Juni was ook regenrijk (fig.3).

Het resultaat was dan ook dat er nauwelijks een gunstige dag was om naar de veenkoloniën te gaan. Verder zag ik ook pas op 20 juni mijn eerste bruin zandoogje. In 2011 was dat veel eerder namelijk op 1 juni. Toen ik begin juli wel enkele min of meer gunstige dagen vond om te inventariseren waren de resultaten ronduit teleurstellend. Akkerdistel is een erg geliefde nectarplant. Normaal zitten zomen akkerdistel vol met vlinders. Dat was nu bepaald niet het geval. Goed, er zaten nog wel de nodige klein geaderde witjes, maar waar waren de bruin zandoogjes en de

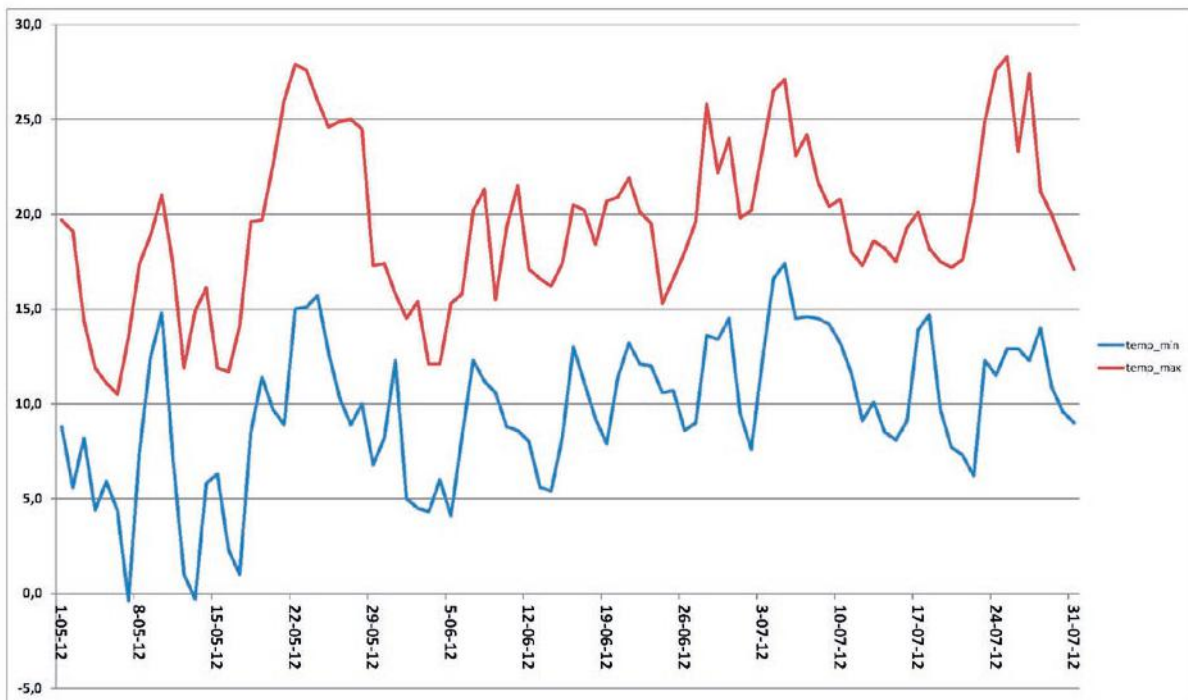

Fig 2. Maximum en minimum temperatuur voor de periode mei 2012-juli 2012 voor het weerstation Eelde.

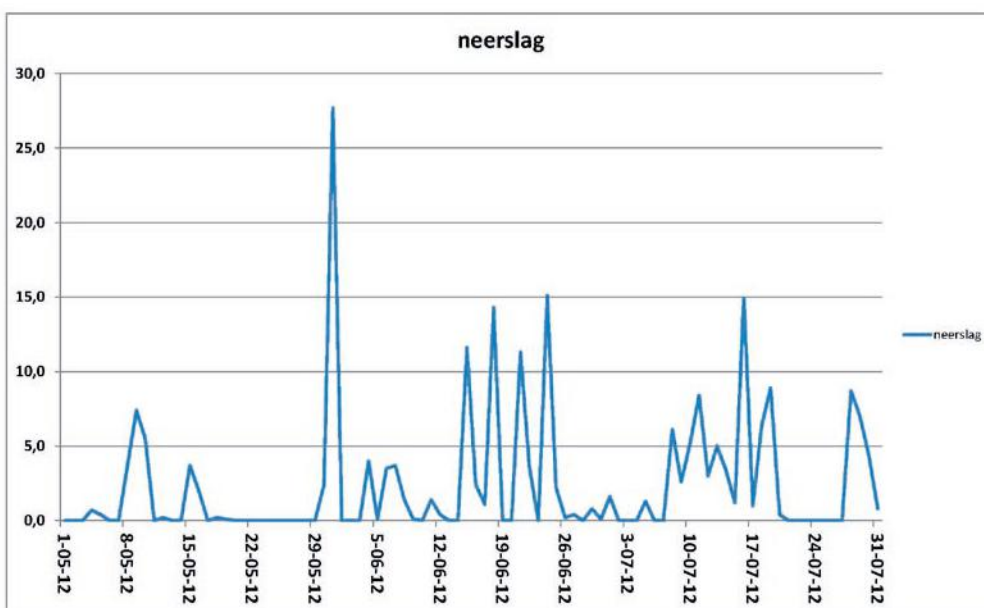

Fig 3. Neerslagcijfers voor de periode mei 2012-juli 2012 voor het weerstation Eelde

koevinkjes. Normaal vliegen deze soorten voor je voeten omhoog. Nu moest ik erg veel moeite doen om een koevinkje of bruin zandogje te scoren. Zeer veel tijd spenderen aan zeer algemene vlinders is niet erg efficiënt. Helaas had ik in juli en augustus vrijwel geen tijd om te hokken en heb ik wat minder zicht op bij de ontwikkeling bij andere soorten. Wel had ik de indruk dat oranje zandogje en zwartsprietdikkopje het ook niet bepaald best deden. Hetzelfde geldt voor de dagpauwoog. Opvallend was wel dat ik voor het eerst sinds jaren weer een groot dikkopje in de tuin had en deze soort ook elders regelmatig tegenkwam. Dus niet alle soorten deden het slecht.

Natuurlijk dringt zich de vraag op wat nu de oorzaak was van het bedroevend vliegen van bepaalde soorten. Was dat de erg zachte winter met die plotselinge koudegolf, of het slechte weer in de maand juni. Ook de combinatie van beiden kan fruikend zijn geweest. De gevolgen zullen zeker ook in het jaar 2013 merkbaar zijn en ben ik benieuwd naar het herstelvermogen van de getroffen soorten. Verder hoor ik graag hoe anderen het afgelopen jaar hebben ervaren. Op de komende herfstbijeenkomst van de Vlinderwerkgroep zal een en ander aan de orde komen.

2012 slecht jaar voor de zilveren manen

Pauline Arends

Vol verwachting keken we dit voorjaar uit naar de komst van de eerste zilveren maan in de Elperstroom.

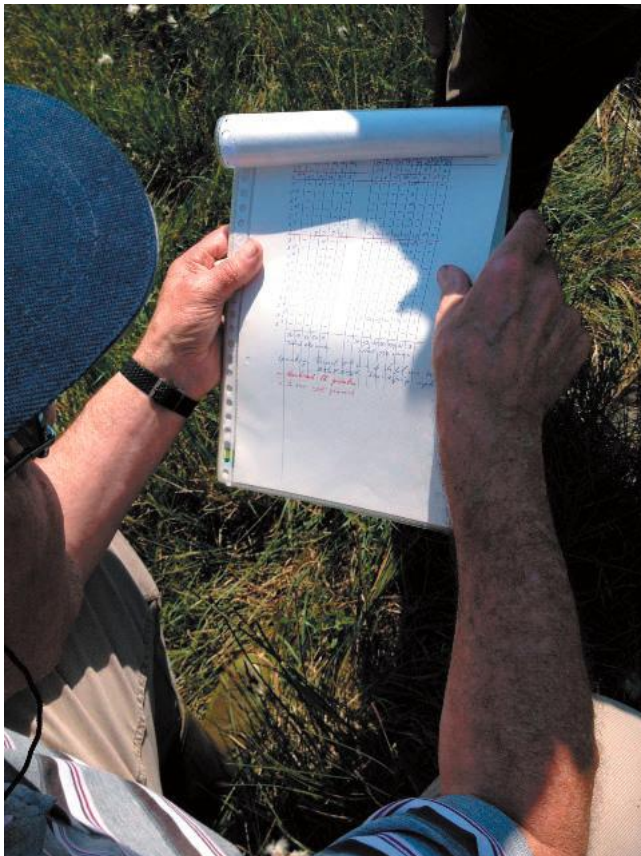
Die verscheen dit jaar op 22 mei.

Vergeleken met voorgaande jaren was dit behoorlijk laat. Op 25 mei liepen we onze eerste telronde en waren we al blij verrast met 28 stuks. Een goede start, dachten we. Maar het liep anders. Enkele dagen later sloeg het weer om en veel regen volgde. Een week later telden we nog 1 vlinder, daarna was het over. Geen vlinder liet zich meer zien. Een wel zeer korte periode om te paren en eitjes te leggen. De eerste vlinder van de tweede generatie verscheen op 27 juli. We hoopten stilletjes dat de weken erna toch nog een redelijk aantal vlinders zou verschijnen. Maar het bleef mager met het grootste aantal vlinders op 8 augustus, 21 exemplaren.

*Kleine valeriaan geliefde nectarplant van de zilveren maan
foto: Pauline Arends*

Vanaf 2008 zagen we een gestage groei van de populatie, met de afgelopen jaren piekaantallen van honderden vlinders. We zijn weer eventjes terug bij af, maar hopen dat onder gunstige weersomstandigheden de populatie zich de aankomende jaren kan herstellen.

De telgegevens moeten exact worden bijgehouden.

Foto's van Pauline Arends

De telgroep in het veld

Vlinderpassie

Willy Ronkes

Wow, wat een prachtige vlinder....snel mijn instant cameraatje gepakt. Even scherpstellen, in de hoop dat ie niet wegvliegt en klik, ik heb hem digitaal vastgelegd. Deze vlinder kende ik nog niet. Hij zat mooi op een blad van een vlinderstruik naast onze woning in Hoogeveen.

Een aantal andere bekende vlinders zoals de atalanta en dagpauwoog die eveneens op die struik zaten, heb ik ook gefotografeerd. Dat was 4 augustus 2002. Vele jaren later, toen ik wat intensiever achter de vlinders aan ging, heb ik die oude fotobestanden weer bekeken. En ben erachter gekomen dat het de argusvlinder was die ik zo prachtig vond. Dat was ook de eerste keer en tevens de laatste keer dat ik een argusvlinder heb gezien. Maar gelukkig heb ik de foto nog!

Argusvlinder
foto:
Willy Ronkes

Ik ben inmiddels verhuisd en ben nu woonachtig in een andere wijk (Venesluis) in Hoogeveen waar zich verschillende biotopen bevinden (bos, heide, graslanden, sloten en vijvers). Uitstekende locaties waar een diversiteit aan vlinders rondvliegen. Zeker 23 soorten dagvlinders waaronder de dagpauwoog, distelvlinder, kleine vos, kleine en groot koolwitje, atalanta, icarusblauwtje, boomblauwtje, groot dikkopje, hooibeestje, kleine vuurvlinder, koevinkje, oranje zandoogje, etc. heb ik hier waargenomen.

Koevinkje
foto:
Willy Ronkes

Bijna dagelijks, gewapend met (nu een spiegelreflex) camera, ga ik op pad. Alle waarnemingen die ik nu doe vermeld ik op waarneming.nl en natuurlijk hou ik dit bij voor Vlinderwerkgroep Drenthe.

Mijn vlinderpassie heeft zich niet beperkt tot alleen maar dagvlinders, maar mijn belangstelling voor nachtvlinders is ook groot. Daarnaast zijn kevers ook een onderdeel van

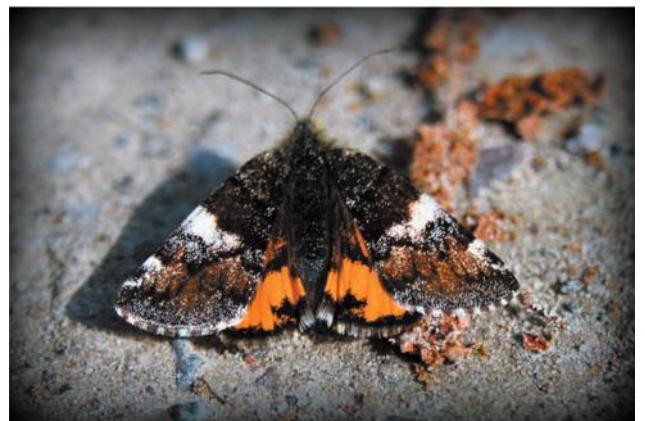
Oranje zandoogje
foto: Willy Ronkes

mijn (insecten) passie geworden. Eigenlijk alles wat maar pootjes en vleugeltjes heeft boeit mij enorm. Tot nu toe heb ik bijna 90 soorten nachtvlinders in Hoogeveen waargenomen. En bijna dagelijks komen er nieuwe soorten bij. Vooral sinds wij nieuwe (TL) verlichting, dat netjes in een koof weggewerkt is, in de keuken hebben. Door het licht dat door het keukenraam schijnt komen er 's avonds veel nachtvlinders op af. Zoals de zeldzame Witvlekbosrankspanner – (*Melanthia procellata*).

Witvlekbosrankspanner – (*Melanthia procellata*)
foto: Willy Ronkes

Ook een bijzondere waarneming die ik gedaan heb in het voorjaar is de oranje berkenspanner - (*Archiearis parthenias*). Een overdag (in Drenthe niet zo vaak waargenomen) vliegende spanner.

oranje berkenspanner - (*Archiearis parthenias*)
foto: Willy Ronkes

Gelukkig ben ik niet de enige met zo'n passie. Vandaar dat ik mij bij de Vlinderwerkgroep Drenthe en sinds augustus 2012 bij de Natuurvereniging Zuidwolde heb aangesloten. Zodat ik mijn passie kan delen met andere geïnteresseerden en kan deelnemen aan diverse activiteiten.

Waarnemingen van Pijlstaartvlinders (Sphingidae) in Drenthe in de periode 2001 -2011

Ate Dijkstra

Pijlstaartvlinders zijn, door hun vorm, tekening en grootte een gemakkelijk te herkennen groep nachtvlinders. De familie van de pijlstaartvlinders omvat wereldwijd ongeveer 1000 soorten. In Europa komen ongeveer 20 soorten voor en in Nederland zijn 17 soorten aangetroffen.

In 2001 is in de Nieuwsbrief van de Vlinderwerkgroep Drenthe gevraagd om de waarnemingen van pijlstaartvlinders door te geven (Arends 2001). In 2006 is voor het eerst verslag gedaan van de resultaten (de Vries 2006). Daarna was het lange tijd stil. Tijd dus voor een nieuw overzicht.

In de periode 2001-2006 zijn in Drenthe, vergeleken met de periode 2007-2011, relatief weinig waarnemingen van pijlstaartvlinders binnengekomen (tabel 1). Vooral na 2006 is, binnen de Vlinderwerkgroep Drenthe, de belangstelling voor nachtvlinders sterk toegenomen. Dat heeft ook geresulteerd in een sterke toename van het aantal waarnemingen. Verder is in 2007 ook gestart met inventarisaties voor de nieuwe dagvlinderatlas. Dat levert ook de nodige aanvullende waarnemingen op wat betreft nachtvlinders.

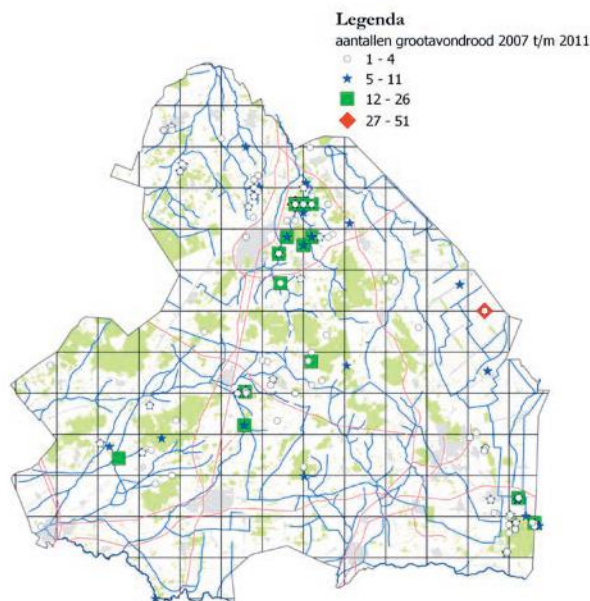

Fig.1 Verspreiding van groot avondrood in Drenthe in de periode 2007-2011

aantallen vlinders

soort	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	Eindtotaal
dennenpijlstaart	1	1	3		1	2	8	45	65	57	22	205
doodshoofdvlinder				1			1					2
glasvleugelpijlstaart	2	2	6		2	1	1		3	5	1	23
groot avondrood	13	13	4	10	38	1	38	198	680	692	165	1852
klein avondrood	1	2	2	1		1	11	33	118	84	36	289
kolibrievlinder	3	13	122	39	15	76		14	10	12	38	342
ligusterpijlstaart	3	3	8	8	1	1	3	13	29	46	22	137
lindepijlstaart		1	1	1			4	16	30	19	20	92
pauwoogpijlstaart		1	1		4		4	16	95	73	46	240
populierenpijlstaart			5		2		21	55	52	36	13	184
walstropijlstaart						1						1
windepijlstaart			4	2	1							7
Eindtotaal	23	36	156	62	64	84	90	390	1082	1024	363	3374

Tabel 1. Waarnemingen van pijlstaartvlinders in Drenthe in de periode 2001- 2011

In Drenthe is **groot avondrood** (*Deilephila elpenor*) de meest waargenomen pijlstaartvlinder. Groot avondrood is, met zijn roze met olijfgroene voorvleugel en rozerode tekening, een van de mooiste pijlstaartvlinders. Hij zet zijn eitjes vooral af op wilgenroosje (*Chamaenerion angustifolium*). Een andere waardplant is de tuinfuchsia (*Fuchsia spec.*) Dat is opvallend omdat de fuchsia niet eens een Europese soort is, maar afkomstig is uit Zuid- Amerika. Andere waardplanten zijn ondermeer harig wilgenroosje (*Epilobium hirsutum*) en merkwaardig genoeg waterdrieblad (*Menyanthes trifoliata*). In Drenthe is nl in 1998 de rups eenmaal aangetroffen op waterdrieblad (Meijers, 1999). De rups van groot avondrood heeft opvallende oogvlekken en komt in twee kleurvormen voor namelijk groen en bruin. De kop is vergeleken met het lichaam relatief klein. Rekt hij dat deel dan lijkt het op een slurkje van een olifant. Groot avondrood wordt daarom ook wel olifantvlinder genoemd. Verder verwijs ik naar een artikel van Jelle de Vries in deze Nieuwsbrief. In dat artikel beschrijft hij zijn ervaringen met het opkweken van een rups van groot avondrood tot vlinder.

Klein avondrood foto: Jelle de Vries

Wat het aantal meldingen betreft staat in Drenthe **klein avondrood** (*Deilephila porcellus*) op de tweede plaats. Klein avondrood lijkt op groot avondrood, maar is duidelijk kleiner. Deze tweede plek is opvallend omdat landelijk een aantal andere pijlstaartsoorten algemener zijn. Klein avondrood is in de duinen een gewone soort en komt lokaal op de zandgronden in het binnenland voor. In Nederland is vooral echt walstro (*Galium verum*) een belangrijke voedselplant voor de rups. Er zijn echter ook andere walstro soorten die als voedselplant kunnen dienen. In Drenthe komt echt walstro nauwelijks voor en komt vooral glad walstro (*Galium mollugo*) als waardplant in aanmerking. Glad walstro komt in Drenthe met name op het noordelijk deel van de Hondsrug (Borger-Zuidlaren) en aangrenzende deel van het Hunzedal voor (Anonymus, 1999). Er is wel veronderstelt dat wilgenroosje ook een belangrijke waardplant zou zijn. Rupsen die op die plant werden gezet overleefden het echter niet.

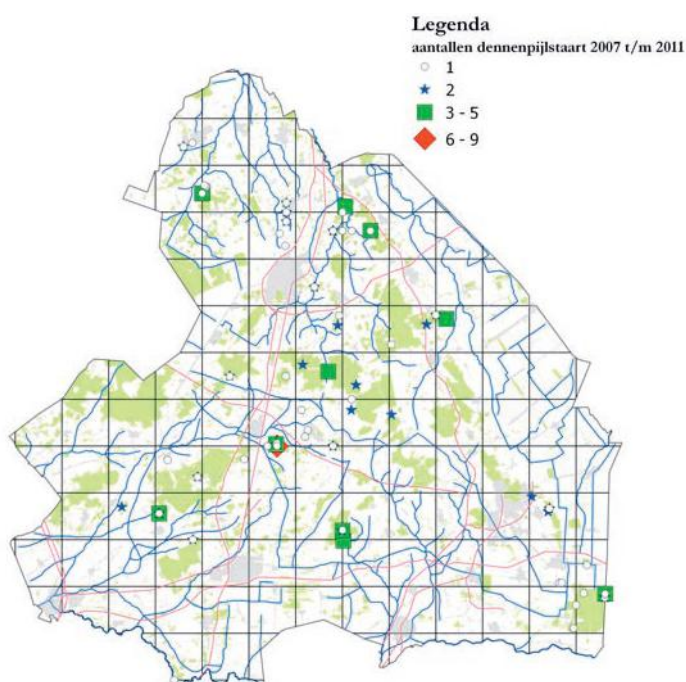

Pauwoogpijlstaart foto: Jelle de Vries

Pauwoogpijlstaart (*Smerinthus ocellatus*) heeft zijn naam te danken aan een oogvlek op de rozerode achtervleugel. Bij verstoring worden de oogvlekken wisselend getoond door het schokkend heen en weer bewegen van de voorvleugels. Op die manier worden insectenetende vogels afgeschrikt. Een dergelijk gedrag is ook te zien bij de dagpauwoog (*Inachis io*). Die tracht ook door het plotseling tonen van oogvlekken predatoren af te schrikken. De belangrijkste waardplanten van de pauwoogpijlstaart zijn wilgensoorten (*Salix spec.*), appel en populier. In Drenthe staat hij, wat betreft het aantal waarnemingen op de derde plaats. In Drenthe zijn vermoedelijk vooral kruipwilg (*Salix repens*), geoorde wilg (*Salix aurita*), grauwe wilg (*Salix cinerea*) en boswilg (*Salix caprea*) de belangrijkste waardplanten. Andere wilgensoorten komen in Drenthe nauwelijks voor.

Drenthe kent een aantal grote boswachterijen. Het is dan ook niet gek dat de **dennenpijlstaart** (*Shinx pinastris*) tot een van de algemenere pijlstaartvlinders in Drenthe kan worden gerekend. Overdag rust hij op boomstammen en palen en is hij dankzij zijn goede schutkleur moeilijk te vinden. 's Nachts foerageert hij vooral op de bloemen van wilde kamperfoelie (*Lonicera periclymenum*). De belangrijkste waardplant van de dennenpijlstaart is grove den (*Pinus sylvestica*). Grove den is in Drenthe vooral aangeplant in voormalige stuifzandgebieden. Daarnaast zijn ook enkele andere naalhoutsoorten als waardplant bekend.

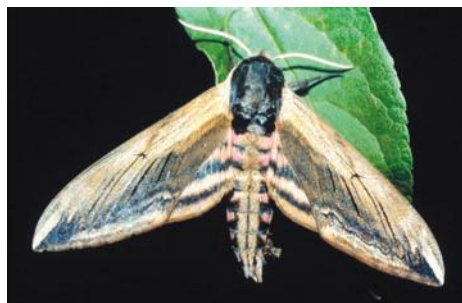

Figuur 2. Verspreiding van dennenpijlstaart in Drenthe voor de periode 2007-2011.

Populierenpijlstaart foto: Jelle de Vries

Landelijk gezien is de **populierenpijlstaart** (*Laothoe populi*) vermoedelijk de meest algemene soort. De belangrijkste waardplanten zijn verschillende soorten populier (*Populus spec.*) en verschillende soorten wilg (*Salix spec.*) Vooral zwarte populier (*Populus nigra*) en zijn cultivars zijn geliefd als waardplant. In Drenthe zijn deze boom- en struiksoorten wat minder goed vertegenwoordigd en is de populierenpijlstaart wat minder gewoon dan elders in het land.

Ligusterpijlstaart foto: Jelle de Vries

De belangrijkste waardplant van de **ligusterpijlstaart** (*Sphinx ligustri*) is, zoals zijn naam al aangeeft, wilde liguster (*Ligustrum vulgare*). Wilde liguster groeit vooral op kalkhoudende gronden en komt vooral in kalkhoudend duingebied en Zuid- Limburg voor. Wilde liguster wordt ook aangeplant. Bekender is de haagliguster (*Ligustrum ovalifolium*) die zeer veel is aangeplant als tuinhedge. Daarnaast is echter een scala van andere waardplanten bekend zoals de gewone es (*Fraxinus excelsior*), gelderse roos (*Viburnum opulus*) en verder een aantal tuinplanten zoals chinees klokje (*Forsythia spec.*), sneeuwbes (*Symphoricarpos spec.*), Spiraea vanhoutii, sering (*Syringa spec.*). Ligusterpijlstaart kan men dan ook min of meer als cultuurvolger beschouwen. Landelijk is het een gewone soort. Dat is echter niet in Drenthe het geval er is sprake van een relatief beperkt aantal waarnemingen.

Lindepijlstaart foto: Jelle de Vries

Dat geldt ook voor de **lindepijlstaart** (*Mimas tiliae*). Belangrijke waardplanten van deze vlindersoort, namelijk linde (*Tilia spec.*) en iep (*Ulmus spec.*), zijn in Drenthe niet erg algemeen en dat geldt ook voor lindepijlstaart. De soorten die tot nog toe zijn besproken zijn vermoedelijk allemaal inheems en standvlinder in Drenthe. Dat geldt niet voor de volgende soort.

*Kolibrivlinder
foto: Jelle de Vries*

Kolibrievlinder (*Macroglossum stellatarum*) is een kleine dagactieve pijlstaartvlinder. Hij vliegt snel van bloem naar bloem en staat, net als een kolibrie, stil voor een bloem om met zijn roltong de nectar te bemachtigen. Hij heeft een duidelijke voorkeur voor buisvormige bloemen. Vooral vlinderstuik (*Buddleia spec.*), zeepkruid (*Saponaris spec.*) en slangenkruid (*Echium vulgare*) zijn geliefde nectarplanten. De lijst nectarplanten is echter lang. De soort is inheems in Zuid-Europa en Noord-Afrika en komt oostelijk tot Japan voor. Jaarlijks trekt hij naar het noorden en bereikt onze contreien in sterk wisselende aantallen.

De eerste immigranten arriveren veelal tussen 5 juni en 5 augustus. Deze immigranten leggen hun eitjes op echt walstro of glad walstro. Deze tweede generatie vliegt van 15 juli tot 25 oktober. Bij een zachte winter is het mogelijk dat exemplaren overwinteren en in het vroege voorjaar op het toneel verschijnen. In Nederland is sprake van 100-200 waarnemingen per jaar, maar in gunstige jaren kunnen die aantallen oplopen tot enkele duizenden. In Drenthe is tot nu 2003 met 122 exemplaren het topjaar. De jaren 2004, 2006 en 2011 lijken ook redelijke jaren. In 2007 werd geen enkele kolibrievlinder gemeld.

Qua grootte en gedrag, het is eveneens een dagactieve soort, lijkt de **glasvleugelpijlstaart** (*Hemaris fuciformes*) op de kolibrievlinder. De glasvleugelpijlstaart is in Nederland een zeldzame soort, die verspreid en dan vooral in de duinen en op de hogere zandgronden voorkomt. De belangrijkste voedselplant van de rups is wilde kamperfoelie. Ook gekweekte struik kamperfoeliesoorten en sneeuwbes zijn als waardplanten bekend. Aangezien wilde kamperfoelie in Drenthe niet bepaald zeldzaam is, is het des te opmerkelijker dat het aantal waarnemingen in Drenthe erg beperkt is en de soort in Drenthe gerust zeldzaam kan worden genoemd.

Naast de genoemde pijlstaartsoorten zijn er ook meldingen van enkele zeldzame of opvallende pijlstaartsoorten binnengekomen.

*Doodshoofdvlinder
foto: Jelle de Vries*

De **doodshoofdvlinder** (*Acherontia atropos*) is een spectaculaire soort. Hij heeft het zelfs gebracht tot een titel van een boek namelijk "De Doodshoofdvlinder" van Jan Wolkers. Een vondst of waarneming van de rups of vlinder leidt vaak tot een kort stukje in een lokale of regionale krant. In Nederland is de soort, vanwege zijn opvallend

uiterlijk, veel gemeld en in een opvallend groot aantal 10x10 kilometerhokken waargenomen. Dat levert een sterk vertekent beeld op en lijkt de soort algemeen. In werkelijkheid is de doodshoofdvlinder in Nederland een zeldzame soort. Dat blijkt ook uit de waarnemingen voor Drenthe. In de periode 2001-2007 zijn slechts 2 exemplaren aangetroffen en wel bij Nieuw-Dordrecht (2004) en Emmermeer (2006). Verdere gegevens ontbreken. De doodshoofdvlinder is mogelijk inheems in het uiterste zuiden van Europa. Afrika en het Midden-Oosten zijn de kerngebieden van de verspreiding. Vanuit deze gebieden trekt de soort tot ver in Noord-Europa. De doodshoofdvlinder heeft een keur van waardplanten. In Nederland zijn de rupsen echter vrijwel uitsluitend op aardappel (*Solanum spec.*) waargenomen.

De vlinders nemen geen nectar op, maar dringen bijenvolken binnen om zich te goed te doen aan de daar opgeslagen honing.

De doodshoofdvlinder weet zich goed te beschermen tegen de steken van bijen. Zo wordt bijvoorbeeld de achterlijfspunt beschermd door zeer zware beharing en is het koppantser vrijwel ondoordringbaar voor de angels van de bijen.

Bovendien schijnt de vlinder weinig gevoelig te zijn voor bijensteken.

*Windepiljstaart foto:
Jelle de Vries*

De **windepiljstaart** (*Agrius convolvuli*) is eveneens een trekvlinder. De soort is inheems in Afrika, tropisch Azië en Australië. In Nederland treedt hij in sterk wisselende aantallen op. In topjaren gaat het om honderden exemplaren (max. 716, 1983). Het gemiddelde over de periode 1940-1984 bedraagt 24 exemplaren per jaar (Meerman, 1987). In Nederland zijn akkerwinde (*Convolvulus arvensis*) en haagwinde (*Calystegia sepium*) als waardplant bekend. De windepiljstaart is een bloembezoeker bij uitstek. Vooral de bloemen van siertabak (*Nicotinia alata*) zijn in trek. Bloembezoek vindt vooral het eerste uur na zonsondergang plaats. In Drenthe zijn twee waarnemingen (Westerbork, Anderen) uit 2003 en twee waarnemingen uit 2006 (kamp Hooghalen, Zuidwolde) bekend.

De **walstropiljstaart** (*Hyles gallii*) is in Nederland een zeer zeldzame soort die zeer plaatselijk voorkomt. Verreweg de belangrijkste waardplant is wilgenroosje. Wilgenroosje is overigens een zeer algemene plant. In Drenthe is in 2006 één walstropiljstaart aangetroffen tijdens een vanglampsessie in het Grolloërveen.

De resultaten in Drenthe zijn ook vergeleken met landelijke gegevens. Het meest recente overzichtswerk van de Nederlandse pijlstaarten dateert uit 1987 (Meerman, 1987). Om een idee te krijgen wat betreft het landelijk beeld is een top tien gemaakt van meest algemene pijlstaartsoorten (tabel 2). En wel op basis van het aantal 10x10 kilometerhokken waarbinnen de soort is waargenomen (kolom 1) en op basis van het aantal waargenomen vlinders (kolommen 2,3).

Tabel 2. Top tien van meest algemene pijlstaartsoorten in Nederland op basis van het aantal 10x10 kilometerhokken en het aantal vlinders (Meerman 1987). Kolom 1*) aantal 10x10 kilometerhokken waarbinnen de betreffende pijlstaartsoort in Nederland is waargenomen. Kolom 2*) aantal vlinders die van de betreffende pijlstaartsoort in Nederland zijn gemeld. Waarnemingsperiode verschilt per soort maar beslaat in grote lijnen de periode 1848-1984. Kolom 3*) aantal vlinders die van de betreffende pijlstaartsoort in Drenthe zijn gemeld in de periode 2001-20011

Landelijk	1 *)	2*)	Drenthe	3*)	
Doodshoofdvlinder	277	Populierenpijlstaart	2247	Groot avondrood	1809
Windepijlstaart	249	Pauwoogpijlstaart	1273	Kolibrievlinder	341
Populierenpijlstaart	231	Dennenpijlstaart	1092	Klein avondrood	285
Groot avondrood	224	Lindepijlstaart	1090	Pauwoogpijlstaart	235
Pauwoogpijlstaart	217	Doodshoofdvlinder	997	Dennenpijlstaart	198
Kolibrievlinder	212	Groot avondrood	996	Populierenpijlstaart	179
Lindepijlstaart	200	Windepijlstaart	920	Ligusterpijlstaart	137
Dennenpijlstaart	180	Klein avondrood	904	Lindepijlstaart	91
Ligusterpijlstaart	161	Ligusterpijlstaart	897	Glasvleugelpijlstaart	22
Klein avondrood	146	Glasvleugelpijlstaart	366	Windepijlstaart	7

Wat de verspreiding van de verschillende pijlstaartsoorten betreft, staan landelijk een tweetal trekvinders, namelijk de doodshoofdvlinder en windepijlstaart, bovenaan.

In Drenthe is dat een andere trekvinder namelijk de kolibrievlinder.

In gunstige jaren kan men deze trekvinder soorten overall aantreffen. Deze soorten zijn echter bepaald niet algemeen.

Bij de doodshoofdvlinder is duidelijk sprake van een waarnemingseffect. Zijn opvallend uiterlijk en gedrag spreekt tot verbeelding en wordt de soort vaak, ook door leken op vlindergebied, gemeld.

Voor Drenthe zijn in de periode 2001-2007 weinig waarnemingen van deze soorten binnengekomen. De windepijlstaart was in Drenthe altijd al zeer zeldzaam. Van de doodshoofdvlinder kennen we uit het verleden uit Drenthe wat meer waarnemingen. Het gaat echter over zeer lange waarnemingsperiode (1858-1984) en is er zeer waarschijnlijk sprake van een schijnafname. Landelijk gezien scoren, zowel wat verspreiding als aantal vlinders betreft, populierenpijlstaart, pauwoogpijlstaart en lindepijlstaart hoog. Deze pijlstaartsoorten hebben vooral boomsoorten of struiken als populier en wilg als waardplant die vooral in de lagere delen van Nederland hun optimum hebben. Verder zijn boomsoorten als linde en iep, belangrijke waarplanten voor de lindepijlstaart, in Drenthe zeldzaam. In Drenthe zijn die soorten dan ook wat minder sterk aanwezig dan landelijk.

In Drenthe staan enkele soorten van de meer drogere gronden bovenaan in de top tien namelijk groot avondrood en klein avondrood (tabel 2).

Dat in een provincie als Drenthe, met zijn grote boswachterijen, de dennenpijlstaart ook hoog in de top tien staat is niet zo vreemd.

Tot slot de oproep om waarnemingen van deze interessante en opvallende groep nachtvlinders te blijven doorgeven.

Literatuur.

Anonymus, 1999: Atlas van de Drentse Flora. Schuyt & Co uitgevers en importeurs BV. Haarlem/ Werkgroep Florakaractering Drenthe.

Arends, P., 2001: Project Pijlstaartvlinders (Sphingidae). Nieuwsbrief Vlinderwerkgroep Drenthe 11(1): 23-27.

Meerman, J.C., 1987: De Nederlandse pijlstaartvlinders. Wetenschappelijke mededelingen K.N.N.V. nr 180, febr 1987. Uitgeverij K.N.N.V., Hoogwoud.

Meijers, G., 1999: De natte zomer van 1998. Nieuwsbrief Vlinderwerkgroep Drenthe 9(1): 5.

Vries, J. de, 2006: Pijlstaarten in Drenthe. Nieuwsbrief Vlinderwerkgroep Drenthe 15 (1): 10-11

Hommelpijlstaart foto: Jelle de Vries

Ervaringen met een rups groot avondrood

Jelle de Vries

Op 9 augustus vonden we op een kleine fuchsia in pot een kleine groene rups met een kromme hoorn op het achterlijf (foto1)

foto 1. rups op 9 augustus

Een pijlstaartrups was de eerste gedachte en na wat opzoekwerk in de boeken bleek het inderdaad een rups van het groot avondrood (*Deilephila elpenor*) te zijn.

De rups was 21 mm lang en 3 mm dik en moet, na één of twee vervellingen, ongeveer 10-14 dagen oud zijn.

In de maand ervoor, op 6 juli, hebben we in de vanglamp wel een vlinder van het groot avondrood gevangen. (foto 2)

foto 2. vlinder groot avondrood

Begin juli is ongeveer de top van de vliegperiode van de vlinder en er moeten toen beslist meerdere vlinders in onze omgeving hebben gevlogen want een paar dagen later vonden we op een andere fuchsia een tweede, iets grotere maar bruine rups. Ook de burens vonden toen een grotere en bruine rups op hun fuchsia.

Foto 3 eitjes op blad

De gelegde eitjes (foto 3) hebben ongeveer 14 dagen nodig om uit te komen en de eerste rupsjes zullen hun groeiperiode zo eind juli zijn begonnen.

De rups groeit snel. Na één week, en één vervelling, is hij/zij al 35 mm lang en 5 mm dik. (foto 4).

foto 4. rups op 16 augustus

Van de vervelling zelf bespeuren we niets. Hooguit dat de rups de avond ervoor gedrongen in elkaar zit en niet beweegt. De vervelling gebeurt 's nachts en we hebben niets (géén vell!) teruggevonden.

Op 20 augustus is er iets opmerkelijks gebeurd. De groene rups is, na vervelling, plotseling bruin geworden en weer aanmerkelijk gegroeid. Nu 65 mm lang en 12 mm dik. (foto 5). Het is bekend dat bij groot avondrood zowel groene als bruine rupsen voorkomen. Het kan een aanpassing zijn, om predatoren die op één bepaalde kleur gefocust

Alle foto's bij dit artikel zijn van Jelle de Vries

foto 5. rups bruin 20 augustus

zijn te misleiden, waardoor de andere kleur overleeft. Ook kan het camouflage zijn. Groen als de volwassen rups op het groene loof zit. Bruin als hij het groen verlaat en wil verpoppen in de donkere bodem. Dat alle rupsen groen uit het ei komen en later vervellen tot bruin is moeilijk te geloven omdat er zowel jonge als volwassen groene en bruine rupsen zijn. (eigen waarnemingen). Op de avond van 24 augustus vertoont de rups een wat opmerkelijk gedrag. Blijkbaar volgroeid en 85 mm lang en 13 mm dik kruipt hij naar de bodem van de pot en blijft daar inelkaar gedoken zitten (foto 6).

foto 6. rups op 24 augustus

De andere dag is hij verdwenen en heeft vermoedelijk een plekje gevonden onder een coniferenheg voor de verpopping (foto 7).

foto 7. vlinder groot avondrood en pop

Opmerkelijk is de groeisnelheid van de rups geweest. Van klein, 21 mm, tot groot en volwassen, 85 mm, in 14 dagen tijd. In die 14 dagen 4 keer zo groot geworden terwijl de vraatschade aan de fuchsia te verwaarlozen is. Slechts één tak is een beetje kaler geworden. Dat een rups van zo weinig voedsel zo dik kan worden! Bij de vlinderwerkgroep Drenthe zijn weinig waarnemingen van pijlstaartrupsen gemeld. Groot avondrood rupsen zijn het meest gezien. Meestal op wilgeroosje en in de tuinen op fuchsia. Er zijn enkele rupsen gezien op waterdrieblad. Hoe die, vooral als de plant rondom in het water groeit, een verpoppingsplaats vinden, is een raadsel.

Literatuur:

Meerman. Jan. C., 1987: De Nederlandse pijlstaarten. Wetenschappelijke mededelingen K.N.N.V. 180, febr.1987. Uitgeverij K.N.N.V. Hooghoud
Carter D.J. & B. Hargreaves., 1987: Thieme's Rupsengids. Thieme, Zutphen